Hønsen Meieri.

Gjennom 5 år har historielaget vært på rundtur i Gjerdrums gamle meieri- (og skole-) kretser. Vi skriver 2020, og er nå kommet til det siste meieriet: Hønsen Meieri. De gamle styreprotokollene er gjennomlest. Nedenfor er det gjort et forsøk på å trekke fram noe som kan være interessant:

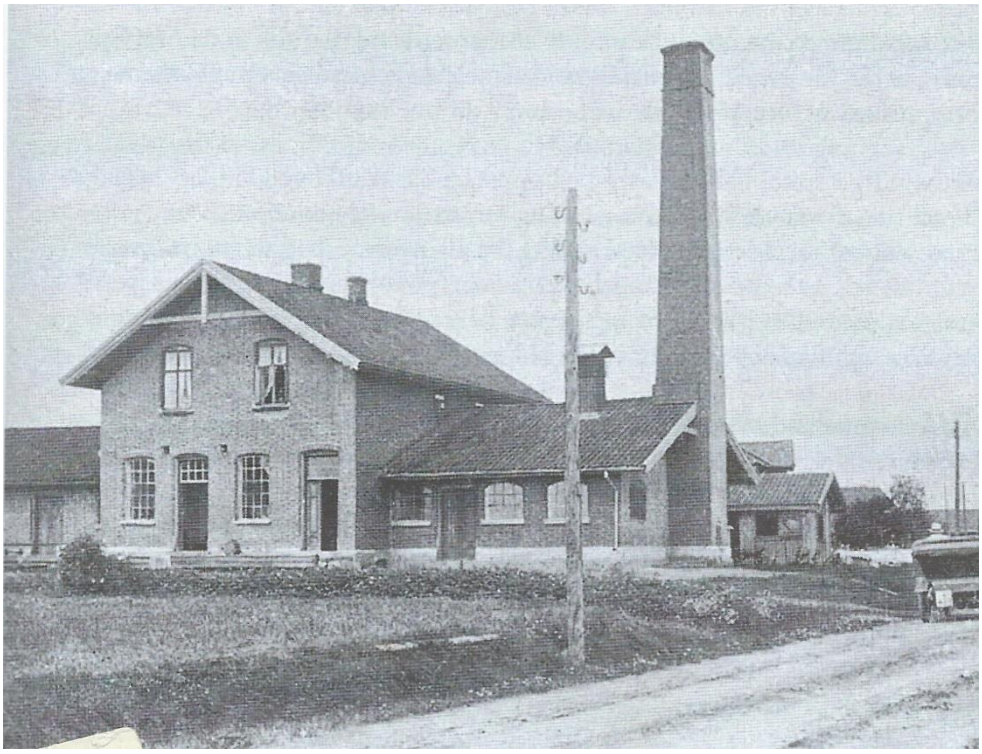

Hønsen Meieri fotografert 1914 av Narve Skarpmoen til Ivar Sæters bok «Gjerdrum».

Oppstarten.

På en konstituerende generalforsamling 13. oktober år 1900 ble Hønsen meieri stiftet ved at aksjonærene undertegnet på selskapet lover. Det ble tegnet 463 aksjer der 1 aksje skulle tilsvare ei ku med en anslått leveranse på 1500 liter. Det er opplistet i alt 84 aksjonærer med fra 1 til 20 kuer. Mange har fra 2-5 kuer. En ser gårdsnavna i aksjonærenes navn: Hellen, Krogvold, Ask, Hønsen, Fjeldstad, Hval, Rud, Braathe, Asmyhr, Fladby, Braadal, Kulsrud, Hungerholt, Rud, Fossum. I tillegg er Horka og Aamodthagen oppført. Da mangler i sør bare Gauterud og Flatner. Meierikretsen omfattet altså med et par unntak gårdene på sør- og vestsida av Gjermåa.

Til forskjell fra de øvrige meieriene i bygda (Kjærstad unntatt), hadde det allerede tidligere vært et meieri i denne kretsen. Fjælstaddalen meieri hadde startet opp allerede i 1872, og tatt imot mjølk fra flere av Hønsimeieriets aksjonærer. Men meieriet i Fjælstaddalen hadde vært et enkelt mjølkemottak som bare skulle få mjølka videre mot Kristiania. Nå hadde en høyere ambisjoner.

Meieriet ble satt opp på ei tomt skilt ut fra Hans O. Hønsens eiendom. Idet meieriselskapet ble stiftet hadde allerede byggingen av meieribygget pågått ei stund. Kjøring av gråstein til grunnmuren startet i januar med pliktarbeid (dugnad/dømning) blant andelshaverne. Det skulle kjøres minst 2 lass pr. aksje, og hvert lass skulle være minst 1 kvadratalen. Det står ikke hvor steinen ble hentet, men på denne tida var det vanlig å kjøpe stein fra steinbruddet på Kåråsen i Nannestad.

Til sjølve byggingen av meieribygget ble tømmermennene Hans C. Braadal og Martin T. Asmyhr innleid, men det ble også brukt mye pliktarbeid blant aksjonærene. For å finansiere bygget ble det lånt 5.000 kroner i sparebanken. Ellers ser det ut til at resten av finansieringen ble ordnet med lån fra aksjonærene. Flere låner ut rundt 2.000 kroner til 5% rente. Anders L. Nitteberg i Kristiania låner ut hele 5.000 kroner.

Meieriet kom i drift på nyåret i 1901. Snart kom de første praktiske spørsmålene opp: Hvordan få mjølka transportert til jernbanestasjonen på Kløfta til lavest mulig kostnad, og hvordan skaffe til veie og lagre tilstrekkelig med isblokker til kjøling av mjølka gjennom sommeren.

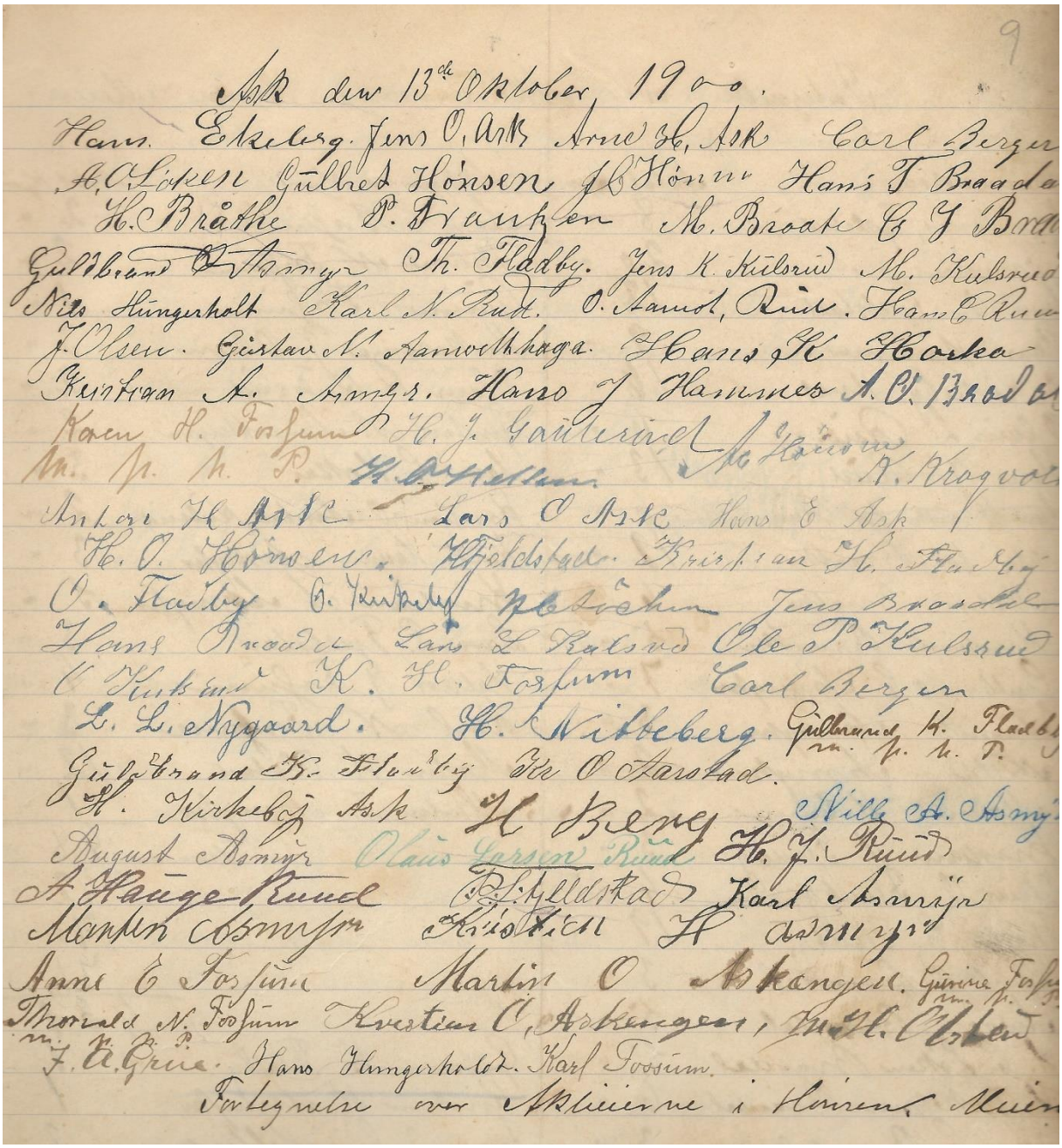

Den 13.okt. 1900 har 75 aksjeeiere signert meieriets lover.

Transport og kjøling.

Først forsøkte styret å ordne mjølketransporten ved å sette ut kjøringen på anbud til en pris av maks 15 øre pr. spann. Men siden ingen var villig til å transportere for denne prisen, måtte kjøringen i stedet gjøres som pliktarbeid fordelt etter antall aksjer. Kun de som ikke hadde hest slapp å kjøre. Men det ble bestemt at meieriet skulle holde transportvogner. I våre dager kjører vi rundt med biler med vognkort som angir tekniske spesifikasjoner. Her er spesifikasjonen på Hønsimeieriets transportvogner:

«Undertegnede P. Halvorsen paatager sig herved at forarbeide Melkevogne til Hønsen Meieri; en Tohestvogn og Enhestvogne. Tohestvognens Hjul skal have en Faldbredde a 2 ½ Toms Skinnegang, Faldhøide 2 ¼ Toms, Fjærstaals Bredde 2 ¼ Toms, Fjærens Længde 1 Alen, 14 tommer, dito Høide 10 Tommer, Hjulringenes (?) Tykkelse 5/8 tommer. Vognens Størrelse skal være til 27 spand, Bundens tykkelse 1 ½ Tommer, Vognkassens Høide 4 ½ Tommer, 1 ¼ Tomme tyk, Patentaksler 2 Toms. Enhestvognene skal romme 14 Spand, Hjulenes Faldbredde skal være 2 ¼ Tomme, Faldhøide 2 Tommer. Fjærene af 2 Toms Staal, forresten som paa Tohestvognen. Skinnegangens Tykkelse ½ Tom, Bundens Tykkelse 1 ¼ Tom, Kasse som på Tohestvognen. Aksler 1 3/4 Tom Patent. Vognene skal forarbeides af første sort Materialer, ligesom alt Arbeide skal være første Klasses Arbeide og leveres malet med Navn inden 20de Juni 1901 for en omforenet Sum af kr.825. Vognene Garanteres i 2 – to – år med Undtagelse av Akslene.»

Opp igjennom årene var det stadig snakk om å anlegge en dam for isskjæring. Men det tok veldig lang tid før denne planen ble realisert. I stedet ble det samme system som de andre meieriene i bygda hadde i starten. Isen ble skåret på elva. I dette tilfellet på Sandskjærflåen ved Hellenfossen. Så ble den transportert med hest og slede opp til meieriet der den ble stuet inn i ishuset med sagflis som isolasjon. Isskjæringen ble satt bort på anbud hver vinter, og ulike personer fikk anbudet på dette arbeidet. Meieriet holdt issager og issakser. Se ellers nærmere om isskjæring i tekstene om de andre meieriene!

Lossing av mjølkespann på Østbanen omkring 1920. (Ill. fra Fellesmeieriet jubileumsskriv 1971)

Levering til grossist i Kristiania.

Meieriets produkter skulle nå markedet i Kristiania. I starten leverte meieriet mjølk til en melkegrosserer i Kristiania med navn Skau. Dette fungerte nok ikke helt bra, og i 1908-1909 begynte

meieriet å se seg om etter en annen samarbeidspartner. Først ble det forsøkt å få en avtale med det store selskapet Kristiania Meieribolag dit bl.a. Åmotmeieriet leverte. Styret var ikke fornøyd, og innledet forhandlinger melkehandlerne Ole Glæserud og Jens Bøhn. På generalforsamlingen i mars 1910 fikk styret fullmakt til å sluttforhandle en avtale. Samarbeidet med Glæserud skulle bli langvarig.

Avtalen som inngås har 5 års varighet. Melkehandlerne er forpliktet til å motta i gjennomsnitt minst 80% av Hønsimeieriets mjølk. Prisen skal være «lik alminnelig engrospris til butikkene» minus 1 øre for skummet, 2 øre for nysilt mjølk og 5 øre for fløte. Engrosprisen skal være lik det leverandør-foreningen i samarbeid med Kristiania Melkehandlerforening noterer. Mjølka skal være fritt levert på Østbanestasjonen.

Avtalen med Glæserud ble fornyet gang på gang; siste gang i 1935. Da hadde mjølkemarkedet lenge vært i ubalanse med altfor høy produksjon i forhold til avsetningen. Det var på denne tida mjølkesentralene ble opprettet for å få bedre markedsbalanse. Det skulle være samarbeid og lojalitet mellom alle mjølkeprodusenter. Da måtte en bli kvitt de private mjølkegrossistene. Hønsimeieriet meldte seg inn i Østlandets mjølkesentral i 1930.

Sjøl om det gikk krav begge veier, virker det som at samarbeidet med Glæserud fungerte ganske bra. Produsentene på Hønsimeieriet fikk i hvert fall ikke noe dårligere betalt for mjølka si enn nabomeieriene som leverte til Kristiania Meieribolig eller til Melkeforsyningen. Glæserud ser ut til å ha reagert på opprettelsen av mjølkesentralen ved å tilby Hønsimeieriet å kjøpe sitt grossistfirma. Det ble avtalt en mulig håndgivelsespris på kr.25.000. Glæseruds kunder besto i 1930 av 23 melke-butikker, 7 kafeer, 7 bakere og 12 kjøpmenn. Disse forbrukte år om annet 1.200.000 liter mjølk – alt levert fra Hønsimeieriet. Det ble holdt en ekstra generalforsamling for å vurdere kjøp i september 1930. Meieriet var ikke uvillig til å kjøpe, men foretrakk at Glæserud fortsatte. Men meieriet ba samtidig Glæserud om å melde sin forretning inn i Østlandets Melkesentral, og at han skulle bruke melkesentralens bestemmelser om engros-avanse.

Opp gjennom 1930-tallet skaper avtalen med Glæserud og innmeldinga i Melkesentralen stadig problemer. Meieriet sa det hadde meldt seg inn som passivt medlem, fordi meieriet var bundet av avtalen med Glæserud. Protokollen gir ikke helt svar på innholdet i diskusjonene. Men sentralen krever bl.a. inn en markedsreguleringsavgift, som meieriet ikke godtar. I 1936 ser det ut til at Hønsimeieriet har hatt en ekstragodtgjørelse på 1 øre pr. liter mjølk pga. levering til Glæserud. Det er dette året meieriet gir opp akkederingen med mjølkesentralen og dermed leverandører i andre meierikretser. En ekstraordinær generalforsamling 29. des. 1936 vedtar å si opp avtalen med Glæserud fra 1. juli 1937. I stedet melder meieriet seg inn som andelseier i Kristiania Meieribolag.

Drifta de første årene.

Det fins gode regnskapssammendrag fra Hønsimeieriets drift. De viser kvantum innveid mjølk, mjølkeprisen til leverandørene, og hovedpostene blant driftsinntekter og -utgifter. Regnskapsstatistikken vil bli vedlagt i denne artikkelen.

I første hele driftsår – 1902 – ble det innveid 573.000 kg. mjølk. Mjølkeprisen var i snitt for året 9,58 øre pr. liter. Omsetningen var på drøyt 60.000 kroner. Av dette utgjorde salg av konsummjølk og fløte til byen kr.34.700, smør og ost kr.20.300, og salg av ost og smør til aksjonærenes familier kr.3.900. Til forskjell fra de øvrige meieriene i bygda foregikk det altså ved Hønsimeieriet allerede fra starten en utstrakt videreforedling av mjølka.

Driftskostnadene det første året hadde to store enkeltposter: Lønninger kr.2.000 og jernbanefrakt kr.1.800. (Transporten til Kløfta framkommer ikke som kostnad da dette jo var pliktarbeid på denne tida.)

At meieriet produserte ost og smør førte til utfordringer. Smør ble produsert fra starten. Tidlig i 1902 omtales innkjøp av mysepanne for produksjon av mysost. Seinere konstateres det at kjelleren på meieriet er for kald for modning av ost. Det må legges rør fra damprøret til varmtvannstønna og ned i kjelleren der to ribberør med utløp mot kloakken må monteres. I januar 1903 må likevel en hel del ost kasseres. Det har kommet utøy (dvs. mus) i kjelleren. Snarest må det hyres en murer til å spekke fagene i kjelleren med sement.

Nye problemer kommer. Høsten 1903 konstateres det at det er for dårlig trekk i pipa. Det besluttes å mure pipa høyere. Kanalløpet fra kjelen til pipa skal også endres. Og en skal fyre dampkjelen med kull og ikke ved. Ny dampkjel skaffes fra Tunes Mek verksted i Kristiania i 1904. Den koster med montering 4.000 kroner.

I forbindelse med innsetting av nye mjølkekummer i 1905 foretas reparasjoner på murverket. Samtidig besluttes å legge Skrombergafliser på golvet i «melkestuen». Ideen var kommet fra bekjente på Råde meieri. Fabrikken i Skromberga i Sør-Sverige hadde startet som steinkullsgruve, men avfallet fra gruven inneholdt en leire som var godt egnet til å lage klinkerfliser og også glasert tegl.

I 1909 nevnes at meieriet produserer nøkkelost og mysost med salgspris i «medlemsbutikken» på hhv. 40 og 30 øre pr. kilo. På tross av investeringene viser likevel meieriregnskapene at en stadig større andel av mjølka blir omsatt i byen som konsummjølk og fløte, og en mindre andel smør og ost. Sannsynligvis var konkurransen hardere på smør og ost, for her kunne også meierier som lå lenger unna byen levere gode varer. Konsummjølka kunne derimot ikke transporteres særlig langt uten kjøling, så her hadde meieriene nær Kristiania en fordel.

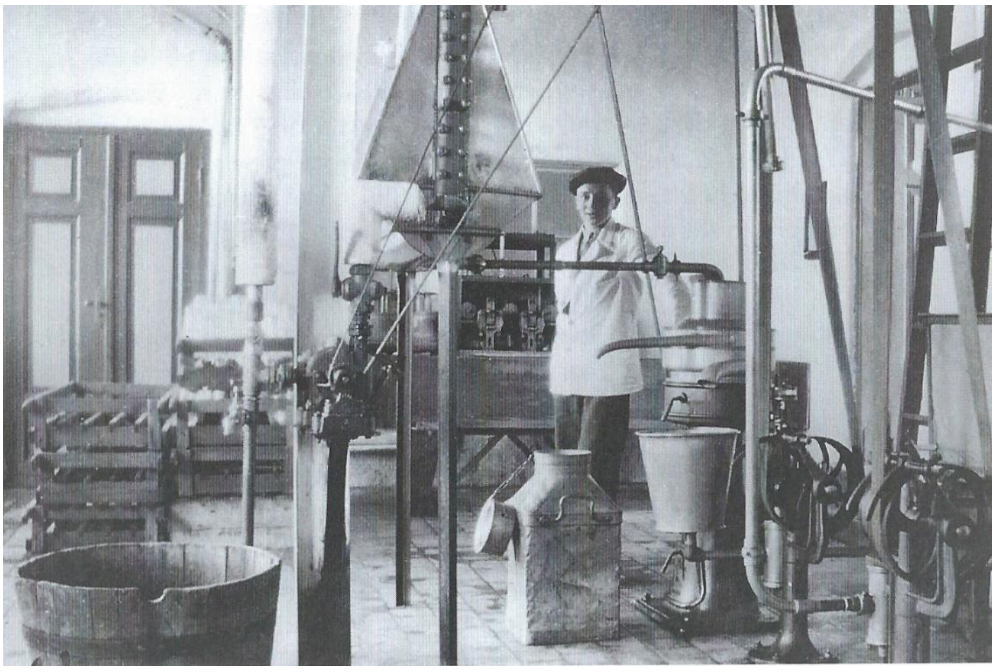

Interiør fra Hønsen Meieri 1933. På bildet Olaf Ask. (Bilde kopier fra Gj. bygdebok bind 4)

En spesiell sak må nevnes ang. meieriutsalget. Aksjonærene kunne kjøpe meierivarer her, og de kunne ta ut varene på såkalte «kuponbøker» med seinere trekk i mjølkeoppgjøret. Derimot var ikke utsalget åpent for andre. Da meieriet startet, drev Anton Andersen Ask landhandel på Ask. Han tegnet sjøl aksjer i meieriet, og inngikk samtidig avtale om å betale meieriet 200 kroner pr. år de neste 10 åra mot at meieriet ikke startet landhandel. Landhandel på meierier var nemlig vanlig. Jfr. bl.a. Gjeri- og Sandumsmeieriet. Antakelig har det vært planer om dette også på Hønsimeieriet. Men den allerede etablerte landhandleren betalte altså for å unngå konkurranse!

Avtalen om ikke å starte landhandel ble fornyet for 5 år i 1910. Nå var Vestre Ask der landhandelen lå, solgt til Olaus Olsen Berg. Han betaler 300 kroner til meieriet for at det ikke skal starte landhandel. Så fornyes avtalen med en sum på 400 kroner i 1915, men i 1920 står det at O. Berg fritas for avtalen med meieriet fra 1. juli «på grund av at Berg har opphørt med sin handel». Bergs landhandel var nå overtatt av Gjerdrum Samvirkelag.

Meieristene.

Den første meieribestyreren er O. Vassbotn. Det framgår ikke hvor han kom fra, men han fungerte til 1905 da neste bestyrer Karl Hoff fra Sandsvær ansettes. Av vilkårene siteres: *«Bestyreren har at indveie Melken fra Leverandørerne samt behandle den indveide Melk ved salg af Melk og Fløde, Smørlavning og Ystning, udføre Arbeidet med Ostelageret, føre Meieriets Regnskaber, holde den nødvendige Betjening til Meieriets Drift, samt idetheletaget udføre alt til Meierifaget forefallende Arbeide på Meieriet efter en Pris af kr.3,00 pr. 1000 kg. indveiet Melk, eller mindste Løn kr.1.500,00 pr. Aar. Ligeledes erholder Bestyreren 100 kr. Aaret for Betjening af Mysepanden.»* Bestyreren skal også *«have frie Meieriprodukter til sig med Familie og Betjening.»* Her får vi et inntrykk av meieribestyrerens hverdag. Bestyreren har nok likevel ikke vært aleine om jobben. Flere steder i meieriprotokollen nevnes en dreng, som nok har vært bestyrerens assistent. Få navn er nevnt. Men ved folketellingen i 1910 bodde det sammen med meieristen ei tjenestejente på meieriet med navn Bertilde Holm fra Verdal. Hun er oppgitt med yrket meierske, og blir seinere gift med den neste bestyreren.

Den nye bestyreren som ansettes i konkurranse med 23 andre søkere og tiltrer i 1909 heter Per Vamsæter. Han er opprinnelig fra Lom, men faren har i 1901 kjøpt gården Vestby i Gjerdrum. Med dette innledes en periode med svært stabil ledelse ved meieriet. Ansettelseskontrakten er ganske lik Hoffs kontrakt, og Vamsæter får samme lønn. I forkant av ansettelsen er det forresten en generalforsamling der det reises forslag om å ansette en meierske i stedet for meierist. Mjølkeprisen har stått stille helt siden meieriet startet, og forslaget om meierske er ment for å spare lønnsutgifter. Kvinnfolk trengte jo ikke like mye lønn som mannfolk! Men forslaget stemmes ned med 34 mot 11 stemmer.

Allerede i 1910 får Vamsæther seg ny jobb, men tilbyr seg å fortsette på Hønsimeieriet mot 100 kroner høyere årslønn.

Rundt 1910 blir det etablert et innkjøpslag for driftsmidler til jordbruket med base på meieriet. Også dette er noe som også skjer på de andre meieriene. I 1915 tilbys meieribestyreren jobben som forretningsfører for innkjøpslaget. Lønna skal være 1% av omsetningen.

Under 1. verdenskrig steg alle priser, og lønningene steg. Det var vanlig å gi dyrtidstillegg. Innen 1919 var Vamsæters lønn oppe i 4.700 pr. år. I 1921 har Vamsæther organisert seg i Norske Meierifolks Landsforbund. Han tenker nå igjen på å finne seg jobb et annet sted. Men når styret tilbyr ei lønn på 7.500, fortsetter Vamsæter likevel. Fra 1910 til 1921 var mjølkeprisen økt fra ca.10 til nesten 50 øre pr. liter. Det var mer penger å betale økte kostnader med. Likevel kan det ikke være tvil om at Vamsæter var en dyktig fagmann, siden meieriet så nødig ville han skulle forlate stillingen.

I 1921 har mjølkeprisen imidlertid passert toppen, og nå faller den fram mot 1926/27 til rundt 25 øre. Fra 1926 går lønna først ned 10%, og seinere enda mer. I 1938 er bestyrerens lønn 5.000 pr. år. Da har mjølkeprisen i flere år vært under 20 øre, samtidig som leveransen til meieriet er bortimot doblet. Men nå går det mot en ny verdenskrig som igjen innebærer økt mjølkepris og lavere produksjon.

8. juni 1945 er det styremøte. Det står: *«Besluttedes å suspendere herr P. Vamsæter fra sin stilling som meieribestyrer på Hønsen Meieri på grunn av sit forhold til N.S. Man blev enige om å sette fristen til 20de juli 1945.»* I september er det ekstraord. generalforsamling. Det er kommet 59 søknader til en

vikarstilling som meieribestyrer *«inntil Vamsæters forhold blir opklaret.»* Styret har innstilt 4 av søkerne i nummerrekkefølge. Men et av medlemmene foreslår i stedet å tilby stillingen til Vamsæter. 7 stemmer for dette forslaget og 13 mot. I stedet vedtas med 14 mot 6 stemmer å tilby vikariatet til meierist Nils Vik.

Bestyrer Per Vamsæter

Så går det ett år. I august 1946 er det ny ekstra generalforsamling. Det drøftes om Vamsæter skal få tilbake sin stilling. Antakelig har Vamsæters sak i mellomtiden fått en dom i landsviksdomstolen. 23 stemmer for at han skal få stillingen tilbake og 30 imot. Vamsæter får altså med nokså knapp margin sparken etter 36 år i jobben. Han var født i 1885 og altså på dette tidspunktet 61 år. Hans nevø Gudmund Vamsæter kjenner ikke til at onkelen hadde gjort noe galt ut over medlemskapet i NS, og da synes jo dette for oss i dag som en temmelig tøff behandling av en ansatt. Per Vamsæter dør i 1953 og meieriet sender krans til begravelsen.

I september 1946 ansettes så Odd Bredholt fra Drøbak som fast i bestyrerstillingen. Med seg som medhjelper har han Kristian Aamodt, og seinere Fredrik Frank. Bredholt er bestyrer i 2½ år til vinteren 1949 da Herman Lunde ansettes fra 1.mars med tarifflønn kr.5.245/år pluss kr.60 i kostgodtgjørelse pr. mnd. For første gang er eventualiteten direktelevering av mjølk til Fellesmeieriet nevnt, og styret påpeker risikoen om at hvis dette kommer, kan den nye bestyreren bli sagt opp.

Likevel blir Lunde i jobben fram til årsskiftet 1954/55 da han får seg ny jobb. Fordi han ønsker å slutte før oppsigelsestida på 3 måneder går ut, sier styret han må skaffe vikar. Gjennom Norske Meierifolks Landsforbund kommer Lunde da i kontakt med Martin Th. Isaksen som er villig. Isaksen får etter hvert fast ansettelse med ei årslønn på 11.000. Han skal da «holde den hjelp han trenger» innenfor denne lønna. Isaksen skal også ha fritt hus, naturalier, lys og ved, og han har lov å holde 1 gris! Han skal også være forretningsfører i Innkjøpslaget med ei lønn ut fra 1% av brutto omsetning. Isaksen blir den siste bestyreren. Etter ett år i jobben, i desember 1955, kommer oppsigelsen. Leverandørene skal levere direkte til Fellesmeieriet, og Hønsimeieriet skal legges ned.

Mjølkeruta til byen.

Vi har fortalt at varene fra meieriet i starten ble transportert med hest til Kløfta, og at det var leverandørene som kjørte på omgang. Fra 1909 blir mjølka kjørt på kontrakt med privatpersoner. Kasper Ask og Ole Fossum er først ute, og får kontrakt med en pris på 15 øre/spann. Det samme for returmjølk fra Kløfta. Seinere kommer andre kjørere. I kjørekontrakten står det bl.a.: *«likeledes ansvarlige for mulige uheld under transporten, dog saaledes at under særlig vanskelige føreforhold deles ansvaret likt mellem kjøreren og meieriet.»*

Hønsimeieriet er tidlig ute med å gå over til lastebiltransport. 14.aug. 1920 er det ekstraordinær generalforsamling der det med 30 mot 11 stemmer besluttes å kjøpe bil til meieriet. Styret skal sammen med Karelieus Hellen og Olaus Berg gjøre innkjøpet. Allerede 4.sept. ansettes Harald Olsen som sjåfør med lønn 90 kr.pr. uke for transport av meieriets mjølk med meieriets bil til Kristiania. Han skal hjelpe til med av- og pålessing av mjølk og med kraftfor på returlassene. *«Når føreforholdene ikke tillater kjøring av bilen, er meieriet ikke forpligtet til at lønne chaufføren».* Det framgår ikke bilmerke, men det ser ut til bilen har kostet ca.20.000 kroner, hvorav 15.000 ble hentet fra meierikassa og resten lån av privatpersoner. Økonomien i bilholdet skal spes på ved å tilby annen transport mot betaling. Kraftfor og kunstgjødsel kunne sjølsagt tas med på returlasset. Men også viktig: Nå går det an å sitte på med rutebilen til byen mot å betale *«kr.2,50 for plass på sofaen og spannene, og kr.3 med*

sjåføren.» Ting tyder på at det nok ikke var alltid at mjølkeruta gikk som den skulle, for i protokollen opprettholdes stadig en tariff for alternativet hestetransport til Kløfta.

Harald Olsen sier opp sjåførjobben før et år er gått, og ny sjåfør blir Hildus Kulsrud. I åra som følger går mjølkeprisen nedover og sjåførlønna likedan. I 1925 kommer lønna helt ned i 12 kroner dagen. Da sier Hildus Kulsrud opp, og Olaf L. Kjærstad ansettes for ei lønn på 10 kroner pr. dag, men får et tillegg på 2 kroner de dagene han skal til byen to ganger.

I september 1929 har tydeligvis bilen brutt sammen. På en ekstra generalforsamling drøftes det om meieriet skal kjøpe ny bil, eller om den gamle bilen bare skal selges og transporten settes bort på anbud. Enstemmig vedtas bortsetting på anbud. I det samme møtet er sjåføren Olaf Kjærstad tilstede. Han tilbyr å kjøpe den gamle bilen for kr.2.500 og å transportere mjølk for meieriet til Oslo for 50 øre spannet, og kraftfor o.l. for innkjøpslaget for 60 øre pr.100 kg. Avtalen inngås som bindende for 2 år.

Det skal vise seg at Olaf Kjærstad blir fast sjåfør så lenge meieriet eksisterer. Også framover 1930-tallet hender det at en må improvisere transport med hest. Dette skjer f.eks. i vårløsninga i april 1931 da riksvegen blir stengt fram til Skedsmokorset. Men stort sett fungerer det nå greit med lastebiltransport, og meieriet er godt fornøyd med Olafs arbeid. Under feiringen av meieriets 50-årsjubileum får han en gave verd 500 kroner for pliktoppfyllende arbeid.

NSB forsøkte å få tilbake mjølketransporten. I et brev i 1931 tilbyr jernbanen transport for samme pris som meieriet betaler for lastebiltransporten. Styret avviser tilbudet da de ikke tror NSB kan gjøre dette like fleksibelt som bilen. Meieriet er kontraktforpliktet til å levere på det sted og til den tid Glæserud forlanger. Nå tar det 1 ¼ time fra mjølka tas ut av meieriets kjølerom til den er levert mottaker i byen. Dette kan ikke jernbanen konkurrere med – hverken i tid eller (på sikt) i pris da mjølka jo må kjøres med bil til Kløfta. Biltransporten får mjølka raskere på plass i butikkene og gir mindre brekkasje. På Hønsimeieriet er det nemlig sjåføren som er økonomisk ansvarlig for knuste flasker!

Olaf Kjærstad losser mjølkespann på FM i Scweigaardsgate på 1960-tallet. (Bilde fra FMs jub.bok.)

En kan påpeke at transporten av mjølk fra de enkelte gårdene og inn til meieriet også krevde sitt. Leverandørene hadde sjøl ansvaret for få mjølka fram til meieriet. Kristian Olsen Aarstad hadde et lite småbruk på Kulsrud med rundt 5 mål dyrka jord. Dette livberget 1 ku og 2 sauer. I et brev til meieriet i

1932 beklager han seg over dårlig lønnsomhet og at «*adkomsten til meieriet er lang og besværlig, nærmest elendig. 2 ture pr. dag krever minst 3 ½ time, ofte mer*.» Dette leiter på når Kristian er 78 og kona 73 år gamle, og mjølkespannet antakelig inneholdt bare noen få liter!

Ostelager, men ikke meierisal.

Kommunehuset på Ask og Hønsimeieriet ble satt opp omtrent samtidig. Siden det var forsamlingsrom på kommunehuset, hadde ikke meieriet behov for meierisal slik de andre meieriene i bygda hadde. Styret hadde sine møter på meieriet, mens generalforsamlingene foregikk på kommunehuset.

Som beskrevet foran hadde Hønsimeieriet en del år en ikke ubetydelig osteproduksjon. Det siste året det nevnes salg av ost i regnskapet er i 1937. Derfor besluttes det i 1938 å ryddiggjøre ysterommet og kjellerrommet, slik at det kan bygges en forsamlingssal i stedet. I 1941 framgår det at general-forsamlingen nå blir holdt i meieriets egen sal.

Men i 1948 får meieriet henvendelse fra kommunen om å leie ut salen til sløydrom for skolen. Seinere på året søker også Sofie Kogstad om å kunne flytte postkontoret fra Østengens villa til meierisalen. I første omgang blir dette avslått pga. avtalen med kommunen. -Men så antyder posten at postkontoret da kanskje må flytte til Gjerimeieriet. Det vil en på Ask sjølsagt ikke ha noe av; så for 35 kr./mnd. får posten likevel holde hus på meieriet!

Uansett fører utleien av meierisalen til at meieriet igjen må ty til kommunehuset og seinere Bøndernes Hus for å holde generalforsamlinger.

Generalforsamlingene var forresten mer enn et møte. I forbindelse med generalforsamlingene var det meierifest for aksjeeierne med fruer. Det er usikkert når meierifesten kom inn i faste former, men i hvert fall fra 1930 og framover var det årlig fest der det var en valgt festkomite som hadde vide fullmakter ang. planleggingen. I 1949 står det i protokollen: *«Kl.20 innbys aksjonærene med damer til festlig samvær. Damene bes medbringe smørbrød.»*

Tekniske forbedringer på meieriet.

I 1929 vedtas det etter forslag fra Glæserud at meieriet som det eneste i Gjerdrum skal installere maskineri for tapping av flaskemjølk. Dette skal gjøre omsetning av meieriets mjølk lettere, men det blir merarbeid på meieriet, så meieribestyreren får lønnspålegg. En egen komite sendes til Oslo for å forhandle om kontrakter på maskinene, men det framgår ikke hvem som leverte utstyret. Derimot er det snekker Hans Trondsen på Ask som får kontrakt verd kr.425,75 på levering av kasser til flaskemjølka.

Nå blir det også viktig med kjøling av flaskemjølka. Is og vann fra meieriammen på andre siden av vegen, og is fra elva er nå ikke lenger godt nok. Vinteren 1930 er dessuten mild og det er vanskelig å skaffe nok is. Meierikonsulent Snersrud foreslår å montere mekanisk kjøleanlegg. Slik blir det. Drammen Jernstøperi får kontrakten for en pris på kr.12.300. Da var ikke fundamentering, mur- og snekkerarbeid innregnet. Riktignok ble det betydelige startvansker for kjøleanlegget da det ikke klarte å holde temperaturen så lav som lovet. Allerede i 1938 blir derfor kjøleanlegget skiftet ut.

Samme år (1938) kommer det også pålegg fra Landbruksdepartementet om at mjølk som skal på konsummarkedet, skal pasteuriseres. Påbudet har vært forventet ei tid, og meieriet har gjort forberedelser. Pasteuriseringsanlegget kjøpes fra E.C. Due AS for kr.7.800. Det kjøpes også nytt utstyr for å ta ut reduktaseprøver for analysering av bakterieinnholdet i mjølka.Så kommer krigen og gjenreisingstida da det en periode er mer stille om nye krav og pålegg om forbedringer. Men fra

slutten av 1940-tallet og framover ser en tydelig at meieriet igjen begynner å bli slitt, og at det på nytt kommer skjerpede hygienekrav fra Oslo Helseråd. Det er nå det går mot direktelevering og nedleggelse.

Direktelevering av mjølk.

Fellesmeieriet AL ble opprettet i 1946 og var resultatet av en sammenslåing av Kristiania Meieribolag og Kristiania Melkeforsyning. Hønsimeieriet var allerede medlem i Meieribolaget. Meieribolaget hadde sitt hovedanlegg på Rodeløkka, mens Melkeforsyningen holdt til i Schweigaards gate på Grønland. Etter sammenslåingen ble det bestemt å satse på en større modernisering av anlegget i Schweigaards gate. Moderniseringen var ferdig i 1956. Som ledd i dette ble de små produksjonsmeieriene som Hønsimeieriet rett og slett oppfordret til å vurdere nedlegging. Leverandørene skulle i stedet levere direkte til Fellesmeieriet. Fellesmeieriet var 100% bondeeid, og hadde nå full kontroll over grossistmarkedet for mjølkeprodukter i etterkrigstidas Oslo.

Det gamle adm.bygget til Melkeforsyningen i Scweigaards gate og Meieribolagets eldste anlegg i Møllergata. (Bilder fra FMs jubileumsbok.)

I august 1953 søker to av leverandørene i Søbygda om å få levere mjølk direkte til Fellesmeieriet. Søknadene kommer fra Gudmund Grøndahl og Birger Ruud som bor på hver sin Rud-gard ved Frognerlinna. Vinteren 1954 kommer det også søknader fra Harald Huser og Holger Bråthe. På generalforsamlingen i mars blir søknadene avslått med 21 mot 19 stemmer.

Direktør Kobro ved Fellesmeieriet følger med på det som skjer. Han kommer med gode argumenter og ber om ny behandling. Men en ekstraordinær generalforsamling i april gir i stedet et mye klarere nei til de som går for direktelevering; 38 mot 13 stemmer. Kobro fortsetter å følge opp saken, men styret vil ikke gå utenom generalforsamlingens vedtak. Da kommer det i juli forkynnelse fra Sorenskriveren. De 4 leverandørene har forlangt skjønn, og meieriet skal foreslå to av fire skjønnsmenn. Skjønnet holdes i september, men vedtaket er ikke referert. Likevel er det åpenbart at skjønnet har bestemt at de fire kan begynne å levere direkte til Fellesmeieriet, men da mister de sine andeler i Hønsimeieriet uten kompensasjon. Fra 1.nov. 1954 begynner de å levere mjølk direkte. Det er nokså åpenbart at Gudmund Grøndahl har stått i spissen for «direkteleveringsgruppa». Han har på 1930- og 40-tallet sittet i årevis i styret, og mange av disse årene som formann. Han har sikkert kjent direktør Kobro godt, og han har vært sikker på at direktelevering var framtida.

Resten av leverandørene kommer også langsomt etter. På generalforsamlingen i april 1955 velges en komite som skal undersøke mulighetene for/ønskeligheten av direktelevering til Fellesmeieriet. En prøveavstemning viser 9 for direkte levering og 40 for å fortsette leveringen på Hønsimeieriet.

I desember er det ny ekstra generalforsamling på Bøndernes Hus. Her deltar driftsbestyrer Hurlèn og avdelingssjef Rønning fra Fellesmeieriet. Hurlèn orienterer om betingelser og vilkår; Rønning bl.a. om mjølketransport, kjøling og plassering av mjølkeramper. Protokollen sier *«det ble meget diskusjon og*

stillet en del spørsmål.» Så blir det reist forslag om midlertidig direktelevering i ett år fra 1.april 1956 som en prøve. Avstemmingen ga nå 36 for direktelevering og 25 imot.

Så skulle en jo tru at nå var saken avgjort. Men nei da! På generalforsamlingen i mars 1956 har en del leverandører har forlangt ny avstemming om direktelevering; bl.a. fordi det skal være tvil om noen stemmer avgitt på fullmakt på den ekstra generalforsamlingen i desember. Styret mener vedtaket var lovlig, men generalforsamlingen tillater likevel ny avstemning. Nå stemmer 38 for direkte levering og 27 mot. Altså samme resultat som sist.

Det går ytterligere ett år til 1957. Styret vil gjøre direktelevering permanent. 40 leverandører stemmer nå for dette, mens 5 er imot og 2 stemmer blankt. Dermed er det klart for avvikling.

Saken om de fire som trakk seg ut og startet direktelevering 2 år før de andre får imidlertid et etterspill. Etter at det er klart at Hønsimeieriet skal nedlegges og selges, ber de om å få andelene sine tilbake. Men en ekstraord. generalforsamling i juli 1957 vedtar med knapp margin at det får de ikke. Advokater blandes inn i saken, og det kommer brev fra en del andelseiere *«som ikke ønsker å motta penger på andeler som tilhørte de fire»*. Men styret endrer ikke oppfatning. Vedtaket er lovlig!

Salget.

Da først vedtaket er fattet, går avviklingen fort. Joleif Eskild leder avviklingsstyret. De får lensmann Bruun til å hjelpe seg med salget av meieriet. De ønsker å holde meieridammene bak Badet utafor salget og tilby disse til brannkassa eller kommunen. Meieriet averteres til salgs vinteren 1957. Det kommer et bud på kr.70.000 fra Odd Vernskau, men styret vil ikke anbefale salg før det er kommet bud på minst 80.000. Interesserte andelseiere vil få forkjøpsrett under ellers like vilkår.

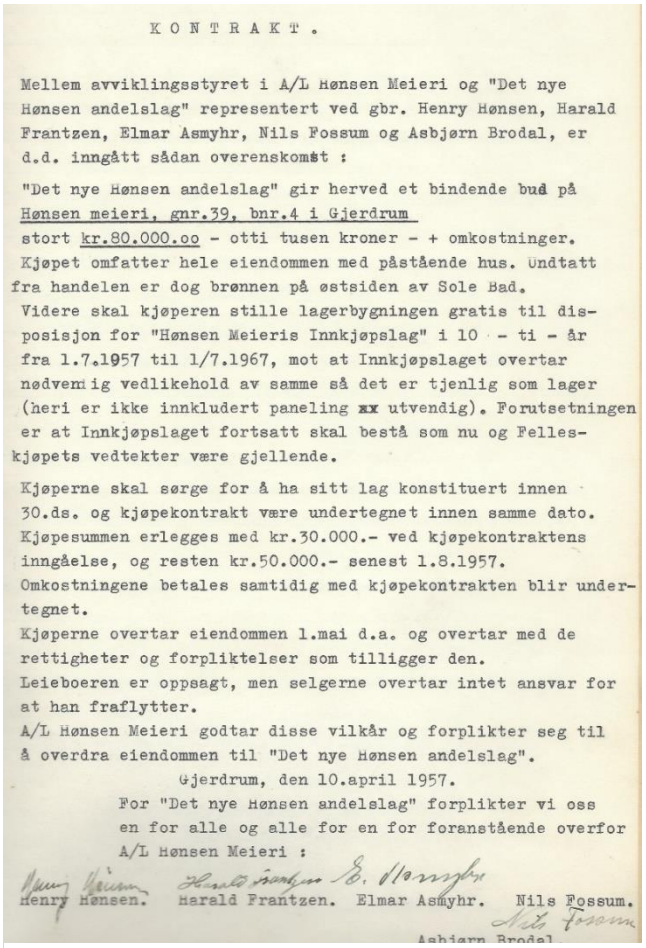

K O N T R A K T .

Mellem avviklingsstyret i A/L Hønsen Meieri og "Det nye Hønsen andelslag" representert ved gbr. Henry Hønsen, Harald Frantzen, Elmar Asmyhr, Nils Fossum og Asbjørn Brodal, er d.d. inngått sådan overenskomst :

"Det nye Hønsen andelslag" gir herved et bindende bud på Hønsen meieri, gnr.39, bnr.4 i Gjerdrum stort kr.80.000.oo - otti tusen kroner - + omkostninger. Kjøpet omfatter hele eiendommen med påstående hus. Undtatt fra handelen er dog brønnen på østsiden av Sole Bad.

Videre skal kjøperen stille lagerbygningen gratis til disposisjon for "Hønsen Meieris Innkjøpslag" i 10 - ti - år fra 1.7.1957 til 1/7.1967, mot at Innkjøpslaget overtar nødvendig vedlikehold av samme så det er tjenlig som lager (heri er ikke innkludert paneling xx utvendig). Forutsetningen er at Innkjøpslaget fortsatt skal bestå som nu og Fellesskjøpets vedtekter være gjellende.

Kjøperne skal sørge for å ha sitt lag konstituert innen 30.ds. og kjøpekontrakt være undertegnet innen samme dato. Kjøpesummen erlegges med kr.30.000.- ved kjøpekontraktens inngåelse, og resten kr.50.000.- senest 1.8.1957. Omkostningene betales samtidig med kjøpekontrakten blir undertegnet.

Kjøperne overtar eiendommen 1.mai d.a. og overtar med de rettigheter og forpliktelser som tilligger den.

Leieboeren er oppsagt, men selgerne overtar intet ansvar for at han fraflytter.

A/L Hønsen Meieri godtar disse vilkår og forplikter seg til å overdra eiendommen til "Det nye Hønsen andelslag".

Gjerdrum, den 10.april 1957.

For "Det nye Hønsen andelslag" forplikter vi oss en for alle og alle for en for foranstående overfor A/L Hønsen Meieri :

Henry Hønsen. Harald Frantzen. Elmar Asmyhr. Nils Fossum.

Asbjørn Brodal.

Kontrakten fra 1957 der meieriet selges.

1.april byr Hans O. Fjelstad først kr.80.000, men 10.april kommer et nytt bud på samme sum fra «Det nye Hønsen andelslag». Dette består av de 5 tidligere leverandørene Henry Hønsen, Harald Frantzen, Elmar Asmyhr, Nils Fossum og Asbjørn Brodal. Det er disse som får tilslaget samme dato. Utenom betalingen forpliktes kjøperne til å la innkjøpslaget bruke sitt lagerbygg gratis i 10 år framover mot sjøl å vedlikeholde.

Så vedtar et styremøte 26. april å selge meieridammen til kommunen for kr.3.000. Løsøret selges på auksjon den 30. april, og tidligere meieribestyrer Isaksen får beskjed om utkastelse fra leiligheten i meieriet.

Etter at alt er realisert sitter meieriet igjen med en formue på kr.117.387,59. Dette gir en utdeling på kr.240 pr. andel. Ved avviklingen er det 73 andelseiere med tilsammen 473 andeler. Den gjennomsnittlige andelseier har altså ved avviklingen 6,5 andeler.

Aller sist en ørliten anekdote. En meieriprotokoll kan inneholde så mangt. Styret har møte, og så skjer dette: *«Huset her på Hønsen Meieri rystet veldig den 6/5-1953 kl.22.46. Antakelig var det et jordskjelv.»*

Østre Åmot juni 2020
Tor Laache
Gjerdrum Historielag

Vedlegg: Statistikk.

Tabellen i vedlegget under viser noen nøkkeltall i utviklingen av leveranser, priser og produksjon og den tida meieriet eksisterte.

HØNSIMEIERIET

				INNTEKTER				KOSTNADER		
År	Levert kilo	Mj.pris Snitt øre/kg	Drifts utg. øre/kg.	Mj./fl. Lev.byen kroner	Smør og ost kroner	varer til lev. kroner	kont.-salg kroner	Jernb.-frakt kroner	Transp. Kløfta kroner	Lønninger kroner
1902	573338	9,58	1,21	34695	20281	1837	3854	1815		1967
1903	569757	9,35	1,21	37060	18661	1907	4256	1798		2079
1904	574710	9,37	1,16	34622	18162	1862	3488	1633	951	2040
1905	494435	9,79	1,4	46552	3373	1268	2895	2058	1153	1919
1906	560105	9,7	1,36	47706	9375	1471	2834	2072	1199	2206
1907	524840	9,69	1,39	47689	5807	1534	2915	2101	1161	2107
1908	571257	9,43	1,22	42950	11953	1708	2647	1907	1066	1915
1909	576735	8,58	1,41	40977	8423	4010	1476	1705	917	2340
1910	595771	9,7	1,35	60393	3043	1691	1307	2434	1389	2100
1911	636782	10,9	1,45	75872	952	1293	1220	2919	1659	2437
1912	680114	12,16	1,43	87803	2486	1378	1372	3128	1789	2467
1913	756741	12,42	1,4	97278	3727	1941	1556	3383	1932	3078
1914	789807	11,58	1,43	92622	7917	1783	2446	3555	2517	3296
1915	701625	14,11	1,7	105674	3132	1198	1852	3798	2536	3088

1916	701360	18,47	1,7	137826	1996	683	2286	3428	2664	2845
1917	665674	24,1	1,8	170000	865	1248	2600	3403	3046	3349
1918	499538	39,08	3,38	217848				7257		6087
1919	487761	51,62	3,29	251802				9410		6879
1920	574511	48,78	3,75	309331				13873		7460
1921	696074	48	3,1	334507				20145		7580
1922	780671	35,08	3,43	273861				19554		7701
1923	780564	31,6	3,41	274230				14590		7700
1924	717213	40,13	2,89	287823				13097		7700
1925	713582	39,89	3,45	284673				12513		7700
1926	842311	29,32	3,15	246931				13621		7325
1927	865694	23,3	2,68	202273				10918		6200
1928	854953	23,25	2,35	198747				8777		6075
1929	922398	21	2,2	193909				7986		6309
1930	991856	22,19	3,19	220035				8558		7289
1931	1024084	23,73	3,04	242978				9156		7353
1932	1114722	22,46	2,78	250313				8934		7470
1933	1087069	21,78	2,73	226457	2907	4788	2523	8265		7416
1934	1093083	20,8	2,8	216376	3099	5296	2658	8137		7667
1935	1153510	15,83	2,97	229783	5400	6339	3116	8331		7886
1936	1215374	17,39	2,49	262402	7330	5976	3903	8978		8097
1937	1192791	17,82	2,05	244190	7242	7673	4939	7987		6789
1938	1234219	18,6	1,46	235574		7919	4807	7265		5000
1939	1324007	19,34	1,29	259468		11452	4625	7001		5000
1940	1202001	24,9	1,73	283470	6	9819	5617	7291		5104
1941	919780	31,5	2,08	274963	40	4716	9875	9116		5000
1942	799347	33,53	2,85	242108	20604	3996	8885	9103		5150
1943	751586	34,4	2,86	234118	24725	4269	10285	11000		5150
1944	652128	32,99	3,08	187148	24775	3654	9798	12092		5150
1945	672328	33,59	3,27	208393	27641	3541	11694	12701		5926
1946	937318	39,86	3,38	339855	40434	7477	19737	17666		6310
1947	918932	44,45	3,03	360360	43159	7832	23627	17055		5266
1948	1051861	44,41	3,21	417961	51607	8077	27365	19089		8841
1949	1122327	44,79	3,41	446963	55593	12384	35307	19518		10720
1950	1277908	44,5	3,41	496307	55197	21549	34169	20416		10309
1951	1270942	46,6	3,41	515577	53922	27463	38766	17520		14438
1952	1249875	49,97	4,13	545383	57313	28718	46840	18429		16854
1953	1140017	49,72	3,9	480236	64514	26317	46161	16543		17776
1954	1029962	52,7	5,78	542570	58821	22127	49371	16689		18294
1955	866673			479217				15033		12077

Fra 1918 bare en konto for salg og en for frakt. 1920-tallet: Lastebiltransport deler av året. 1928: Olaf Kjærstad begynner som sjåfør. 1933: Igjen spesifiseres inntektene.